

Perusopetuksen yhdeksäsluokkalaisten viestintävalmiuksien arviointi 2003

Keskustelutaidot ovat jääneet kirjoittamisen varjoon peruskoulussa

Opetushallitus arvioi keväällä 2003 perusopetuksen yhdeksäsluokkalaisten viestintävalmiudet 111 koulussa. Arviointiin osallistui yli 3800 oppilasta eri puolilta maata, poikia ja tyttöjä yhtä paljon. Kaikki osallistuneet vastasivat kirjalliseen kyselyyn, ja lisäksi noin 1200 oppilasta teki taitoja mittaavan viestintäkokeen. Arviointitietoa hankittiin lisäksi rehtoreille ja opettajille suunnatuilla kyselyillä.

Viestintäkasvatus on peruskoulun yläluokilla ollut aihekokonaisuus, jonka opetuksen koulut ovat voineet toteuttaa eri tavoin. Lähes puolet arviointiin osallistuneista kouluista oli sisällyttänyt sen eri oppiaineiden opetussuunnitelmiin. Liki yhtä monessa koulussa se on kuulunut lähinnä äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmaan. Seitsemän prosenttia kouluista oli laatinut erillisen viestintäkasvatuksen opetussuunnitelman.

Viestintää on peruskoulun ylimmillä luokilla opetettu yleisesti myös valinnaisaineina, joista suosituimpia ovat olleet tietotekniikka, kuvataide, musiikki ja ilmaisutaito. Valtaosa kyselyyn vastanneista yläluokkien opettajista ilmoitti sisällyttäneensä viestintäkasvatuksen osaksi muuta opetustaan. Erillisiä viestintäkasvatuksen tunteja on pitänyt runsas viidesosa opettajista.

Tiedon etsimistä ja käyttämistä

Oppilaiden tekemään kolmiosaiseen viestintäkokeeseen kuului tiedonhakua Internetistä, kirjallista viestintää ja ryhmäkeskustelu. Tehtävät muodostivat teemaltaan yhtenäisen kokonaisuuden, jossa etsittyä tietoa tuli käyttää ja välittää sekä kirjallisesti että suullisesti.

Oppilaat kokivat Internetin helpoimmaksi tiedonlähteeksi. Tiedonhaku osattiin keskimäärin kohtalaisesti. Tyttöjen tulos oli viisi prosenttiyksikköä parempi kuin poikien.

Verkkosivuilta osattiin hyvin etsiä kysymyksiin vastauksia, jos vastaukset löytyivät yhdellä tai kahdella kysymykseen sisältyvällä hakusanalla. Sen sijaan oppilailla oli vaikeuksia keksiä ja kokeilla erilaisia hakusanoja, jos niitä ei tehtävässä annettu valmiiksi. Myös verkkosivujen tarkoituksen tai alkuperän päättelyminen tuotti vaikeuksia. Oppilaat eivät ole harjaantuneet tietolähteiden kriittiseen tarkasteluun, joka on osa verkkolukutaitoa.

Pojat tiesivät sähköisen viestinnän käyttäytymissääntöjä paremmin kuin tytöt. Netikettiin liittyviä asioita tunnettiin keskimäärin kohtalaisen hyvin, mutta tekijänoikeuksia koskevat seikat sen sijaan eivät olleet yhtä tuttuja. Opettajien mukaan viestinnän etiikka, tekijänoikeudet ja tiedon luotettavuuden pohtiminen olivat vielä jokseenkin vieraita alueita opetuksessa.

Kirjoitustehtävänä oli perustellun mielipidetekstin kirjoittaminen sanomalehden yleisönosastoon. Verkosta etsittyä tietoa piti käyttää tekstissä hyväksi. Valtaosa oppilaista osasi esittää mielipiteensä kirjoittamalla, sen sijaan noin neljäsosa oppilaista ei osannut perustella sanottavaansa. Yli puolet oppilaista osasi onnistuneesti muokata lähteistä löytämänsä tiedon osaksi omaa tekstiä.

Tyttöjen kirjoitustaito arvioitiin keskimäärin hyväksi (70 % enimmäispisteistä), poikien kohtalaiseksi (52 %). Lähes kolmasosa tytöistä kirjoitti kiitettävän tai erinomaisen tekstin, samaan ylsi pojista joka

kymmenes. Pojista liki kolmasosa suoriutui heikosti, tytöistä joka kymmenes. Tekstien oikeakielisyys oli tasoltaan heikkoa.

Neljän oppilaan ryhmäkeskustelussa tytöt menestyivät keskimäärin tyydyttävästi (60 % enimmäispisteistä), poikien taidot olivat välttävää tasoa (44 %). Tytöistä lähes joka neljäs ja pojista joka kymmenes onnistui keskustelussa kiitettävästi. Heikkoja keskustelijoita oli pojista 43 %, tytöistä 23 %.

Oppilaan myönteinen käsitys itsestään puhujana ja ryhmässä toimijana heijastui ryhmäkeskustelun parempina tuloksina. Suurin osa oppilaista koki ryhmätyön mieluisaksi työtavaksi. Tytöt uskoivat poikia useammin myös oppineensa koulun ryhmätöissä keskustelutaitoja. Ryhmätyöhön kielteisesti suhtautuvat menestyivät keskustelussa heikosti, myönteisesti suhtautuvat pääsivät kohtalaiseen tulokseen. Tytöt asennoituivat myönteisemmin koulun toimintaan kuin pojat ja olivat poikia vastuullisempia ja sosiaalisempia.

Esiintymistaidot ovat kaikille tarpeen

Ryhmäkeskusteluissa menestyivät oppilaat, joilla oli ollut yläluokilla paljon valmisteltuja esitelmiä oppitunneilla, esiintymisiä koulun tilaisuuksissa tai näytelmiä ja videoesityksiä. Myös kokousten ja puhelinkeskustelujen harjoittelu samoin kuin osallistuminen haastatteluihin, ryhmäkeskusteluihin tai arvosteluraateihin näkyi oppilaiden keskustelutaidoissa. Osaamistasossa oli suuri ero verrattuna oppilaisiin, jotka eivät olleet lainkaan osallistuneet näihin puheviestintätilanteisiin.

Koulussa hankitut monipuoliset esiintymiskokemukset ovat omiaan lisäämään oppilaiden viestintävalmiuksia. On kuitenkin huomattava, että aktiivisesti osallistuneilla on myös luontaisia taipumuksia esiintyä ja että osallistumalla erilaisiin puheviestintätilanteisiin he ovat saaneet lisää varmuutta ja valmiuksia.

Koulussa paljon esiintyneet ja esitelmiä pitäneet menestyivät myös tiedonhaussa ja kirjallisessa viestinnässä vertailuryhmää paremmin. Perinteiset esitystilanteet, kuten valmisteltujen esitelmien pitäminen oppitunneilla, harjaannuttavat kurinalaiseen puhumiseen ja kuulijoiden huomioon ottamiseen. Esitelmien valmisteluun kuuluu myös tiedonhaku ja kirjoittamista, jolloin viestintätaidot kehittyvät monipuolisesti. Myös oppituntien ulkopuoliseen tukioppilas- ja oppilaskuntatoimintaan osallistuneet menestyivät muita paremmin kaikissa viestintätehtävissä.

On joukko oppilaita (pojista 10 % ja tytöistä 2 %), jotka eivät ole peruskoulun yläluokilla kertaakaan pitäneet valmisteltua esitelmiä millään oppitunnilla. Jos koulun esiintymistilanteet perustuvat aina vapaaehtoisuuteen, osa oppilaista jää kokonaan niiden ulkopuolelle. Välttämättä puhetaitoa ei arvostella eikä arvosteta samassa määrin kuin kirjallisia suorituksia, jolloin sitä ei myöskään koeta yhtä tärkeäksi. Suullinen esittäminen ja keskustelutaidot olisi nostettava kirjallisten suoritusten rinnalle tasavertaiseen asemaan koulutyöskentelyssä. Kaikilta oppilailta olisi syytä vaatia jokin vähimmäismäärä esitystaitoja kouluaihana.

Valinnaisaineet lisäävät eriarvoisuutta

Peruskoulun valinnaisaineet ovat lisänneet oppilaiden osaamiseroja ja eriarvoisuutta. Viestintätaitoja ovat parantaneet valinnaisaineet, joihin on sisältynyt jossakin muodossa puheviestintää, ilmaisutaitoa tai

esittämistä. Erityisesti ryhmäkeskustelussa saivat hyviä tuloksia oppilaat, jotka olivat osallistuneet näille valinnaiskursseille. Myös musiikkia, videoiden tekemistä, elokuva- tai teatterikursseja sekä kirjoittamiskursseja valinneet saivat ryhmäkeskustelussa muita paremmat tulokset. Vieraiden kielten puhe- tai keskustelukursseja valinneet menestyivät kaikissa viestintätehtävissä paremmin kuin muut.

Koko viestintäkokeessa menestyivät muita paremmin oppilaat, jotka olivat opiskelleet viestintäaineita – tietotekniikkaa lukuun ottamatta. Tietotekniikkaa valinneilla olivat ryhmäkeskustelun ja kirjallisen viestinnän tulokset huomattavasti heikommalla kuin muilla oppilailla. Noin neljä poikaa viidestä ja tytöistä joka toinen oli opiskellut tietotekniikkaa valinnaisaineena.

Omien mieltymysten ja luontaisten taipumusten tai harrastusten mukaan valitut aineet kehittävät niiden oppilaiden taitoja, jotka ovat esiintymiskykyisiä ja sosiaalisia. Esiintymistä karttavat sen sijaan eivät edisty taidoiltaan. Jos kaikissa valinnoissa painotetaan ensisijaisesti oppilaiden omia mieltymyksiä, osa oppilaista ei pääse kehittämään niitä taitoja, joissa heillä on suurimmat puutteet ja joissa he tarvitsisivat tukea. Olisiko syytä ohjata oppilaita valitsemaan myös sellaista, missä he tarvitsevat lisäharjoitusta? Ainakin on varmistettava, että jokaiselle tarpeelliset tiedot ja taidot sisältyvät kaikille kuuluvaan oppimäärään.

Heikot vuorovaikutustaidot menestyksen esteenä

Lukioon ja ammatilliseen koulutukseen aikovien oppilaiden tuloksissa oli suuria eroja. Ammatilliseen koulutukseen aikovien poikien keskustelutaidot arvioitiin heikoiksi. Samojen oppilaiden tiedonhaku- ja kirjoitustaidot olivat vain välttävää tasoa. Näin ollen peruskoulun päättää joukko oppilaita, joilla on vaikeuksia löytää tarvitsemaansa tietoa ja ilmaista ajatuksiaan niin suullisesti kuin kirjoittaen.

Puutteellisten vuorovaikutustaitojen yhteys myöhempään opiskeluvaikeuksiin, heikkoon menestymiseen toisen asteen opinnoissa ja opintojen keskeyttämiseen on syytä selvittää. Viestintätaitoiltaan heikot oppilaat tarvitsevat paljon henkilökohtaista tukea ja ohjausta koko koulu- ja opiskeluajan. Tukea tarvitaan vielä työelämään siirtymisessäkin, jos halutaan torjua syrjäytymisen uhka.

Arviointiraportti: Uusitalo, Eira. 2004. Viestintävalmiudet perusopetuksen päättövaiheessa. Oppimistulosten arviointi 7/2003. Helsinki: Opetushallitus. 141 s.

Lisätietoja lehtori Eira Uusitalo, sähköposti: uusitalo@virpi.net , p. 03-675 6635, erikoissuunnittelija Aulikki Etelälähti, p. 09-7747 7849, sähköposti: aulikki.etelalahti@oph.fi